

EBRE 38

Revista Internacional
de la Guerra Civil
1936-1939

Núm. 2 • Desembre 2004

EBRE 38
Revista Internacional de la Guerra Civil
(1936-1939)
Núm. 2

EBRE 38
Revista Internacional de la Guerra Civil
(1936-1939)
Núm. 2

Publicacions i Edicions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

ÍNDEX

EDITORIAL. <i>Pelai Pagès</i>	7
--	---

1. HISTÒRIA

Die Internationalen Brigaden: Politische überwachung und repression nach sichtigung der russischen und westlichen archivaten. <i>Peter Huber, Michael Uhl</i>	11
La justícia revolucionària i popular a Catalunya (1936-1939). <i>Pelai Pagès i Blanch</i>	35
Repressió, salvament i fugida a la reraguarda catalana, 1936-1939. <i>Rubèn Doll-Petit</i>	49
Guerra Civil española. Año 1936. Hechos acaecidos en Zamora y provincia. Memorias de Ángel Espías Bermúdez. <i>Gabriel Jackson</i>	61
La represión franquista en la provincia de Sevilla. Estado de la cuestión. <i>José María García Márquez</i>	85

2. CULTURA, PATRIMONI I DIDÀCTICA

Aportaciones de A.G.E. a la memoria colectiva: los dibujos de los niños de la guerra. <i>Dolores Cabra</i>	101
Fondos del Arxiu Nacional de Catalunya sobre la Guerra Civil española y el primer exilio, 1936-1945. <i>Josep Fernández</i>	111
La revolució esportiva: el Sindicat de boxejadors professionals de la CNT. <i>Gerard Pedret</i>	133
Carlota O'Neill: una mujer en la guerra de España. <i>Pelai Pagès</i>	147
El capitán Virgilio Leret. <i>David Íñiguez</i>	150
La recuperación de la memoria. Otros documentos. <i>Vicenta Cortés Alonso</i>	153
Cinema as a political propaganda during the Spanish Civil War: España 1936. <i>Magí Crusells</i>	157

Entre l'oblit i la memòria: el Patrimoni de la Guerra. <i>Joan Santacana Mestre</i>	169
Los refugios antiaéreos de Barcelona: pasado y presente de un patrimonio arcano. <i>Andreu Besolí Martín</i>	181

3. MISCEL·LÀNIA

Nueve propuestas sobre la memoria histórica. <i>Francisco Espinosa Maestre</i>	205
Lorca (1936-1939). El control de Armas en una ciudad murciana de retaguardia. <i>Florencio Dimas Balsalobre</i>	209
No Jubilem la Memòria Association (NJLM). <i>Rachel Ritchie</i>	213
Proyecto SCW: la aviación de la guerra civil española vuelve a volar. <i>Ernest Artigas</i>	217
Dones empresonades: república, guerra i franquisme. <i>Ricard Torres Colom</i>	221
<i>Més enllà del camp de batalla. Testimoni, memòria i record d'una cova hospital en la guerra civil espanyola</i> , d'Angela Jackson. <i>Joan Carles Luque</i>	223
A vueltas con los papeles de Salamanca. <i>Luís Castro Berrojo</i>	225
Bibliografia recent sobre la Guerra Civil, la postguerra, l'exili i la resistència	227

EDITORIAL

La guerra civil que va tenir lloc a l'estat espanyol els anys 1936-1939 ha gaudit històricament del trist privilegi d'inaugurar fenòmens que després han estat habituals en altres conflictes bèl·lics posteriors i que a més, en molts casos, han acabat invertint el paper dels protagonistes d'una guerra. S'ha assenyalat en diverses ocasions que fou la guerra on per primera vegada la població civil va ésser objectiu militar. A banda dels fronts de batalla, que van seguir jugant un paper de primera magnitud, les rereguardes civils —les ciutats, els pobles, les dones, els nens i els vells— van acabar sent objecte de bombardeigs sistemàtics de l'aviació, especialment a l'Espanya republicana. L'horror que es va viure a Gernika, a Granollers o a Barcelona, el van reviuire després moltes altres ciutats europees durant la guerra mundial. I en guerres posteriors —al Vietnam, al Pròxim Orient o a l'Iraq de començaments del segle XXI—, quan els fronts estan desdibuixats o són inexistents, la població civil continua essent la víctima fonamental dels conflictes armats. Les guerres han deixat d'ésser monopoli dels militars professionals i s'han acabat convertint en un malson autèntic per a la població civil.

Un altre aspecte d'aquest protagonisme civil en les guerres ve determinat per la repressió a què són sotmesos amplis sectors de la població. El tema de la repressió —política, religiosa, econòmica, cultural— no és nou en els conflictes armats, ni ho era l'any 1936 a l'estat espanyol, on ja en el decurs del segle XIX s'havien viscut tres guerres civils —les guerres carlines—. De fet, la repressió contra la població civil esdevé un fenomen molt habitual en les guerres civils, ja que en gairebé tots els casos esdevenen la manifestació més clara de la fractura oberta i de la crisi de convivència produïda al si d'una col·lectivitat. Els conflictes interètnics que han tingut lloc —i en bona mesura tenen lloc encara— a l'Àfrica subsahariana en són també, desgraciadament, un exemple. Per no parlar de tantes "neteges ètniques" que des de Hitler i Stalin s'han anat produint fins a l'actualitat.

La guerra civil de l'any 1936 no va ser aliena al fenomen repressiu. En els dos bàndols la repressió contra l'enemic respectiu va fer acte de presència pràcticament des del mateix moment en què va esclatar la guerra. Però, el fenomen coercitiu va ser ben diferent en un i en altre bàndol. A la rereguarda republicana es va tractar d'un fenomen incontrolat, que va assolir especial virulència durant les primeres setmanes, que va trobar el rebuig de partits i sindicats i de les autoritats republicanes i que ben aviat va ser "controlat" per les institucions. Amb tot i això, focus de repressió es van mantenir fins a la fi de la guerra i no van escapar a institucions com les Brigades Internacionals. En canvi, a la zona franquista la repressió fou instigada per les pròpies autoritats militars, es va mantenir en el decurs de tota la guerra, fou especialment intensa després de la derrota republicana i foren nombrosos els agents polítics, militars, judicials i socials que es van dedicar amb cos i ànima a reprimir l'enemic fins al límit de l'extermini.

Ebre 38, en aquest segon número, ha volgut dedicar una secció de la revista a recordar diferents episodis de la repressió que va generar la guerra civil en els dos bàndols. Especialment emotives ens van semblar les memòries d'Angel Espías Bermúdez, un testimoni de la repressió franquista del primer temps de la guerra, viscut per un militar professional que estava fent la guerra amb Franco. I és que la repressió, en les seves múltiples facetes, va assolir nombroses contradiccions. És un altre dels aspectes que acompanya la irracionalitat de les guerres. I en aquest punt, la humanitat de començament del segle XXI no sembla que tampoc hagi avançat gaire.

Pelai Pagès i Blanch

LA JUSTÍCIA REVOLUCIONÀRIA I POPULAR A CATALUNYA (1936-1939)

Pelai Pagès i Blanch. Universitat de Barcelona

Consell de guerra als militars revoltats a Barcelona el 19 de juliol del 1936. Estès a la camilla, el capità López Varela i dempeus el comandant López Amor (Lacruz).

Resumen

Durante la guerra civil el sistema judicial de Catalunya sufrió diversas alteraciones, pasando de la Justicia Revolucionaria Popular hasta la creación de Jurats Populares per a la Repressió del Feixisme. Estos jurados dieron paso a la creación de Tribunals Populares especials que siguieron juzgando casos de rebelión militar hasta marzo del 37. Por otro lado, en octubre de 1936 se crearon los tribunales populares para delitos civiles. Con la adecuación de la justicia popular a la normativa del Gobierno de la República, dichos tribunales perderán importancia hasta la creación en verano de 1937 del Tribunal Especial de Espionaje y Alta Traición, los Tribunales Especiales de Guardia y el nuevo Servicio de Investigación Militar (SIM), que crearán un estado de tensión e inseguridad, siendo muy duros en sus condenas.

Palabras clave: Tribunales Populares Especiales, Tribunales Populares, justicia revolucionaria, penas de muerte, Tribunal Especial de Espionaje y Alta Traición, Tribunales Especiales de Guardia, Servicio de Investigación Militar.

Abstract

During the Spanish Civil War the judicial system in Catalonia suffered diverse alterations, passing from the Popular Revolutionary Justice, to the creation of the Popular Jury for the Repression of the Fascism. These juries led to the creation of the so-called "Tribunals Populares especiales" that continued judging cases of military rebellion until March of the 1937. On the other hand, in October of 1936 the popular courts for civil crimes were created. With the adaptation of the popular justice to the regulation of the Government of the Republic, these courts will lose importance until the creation in summer of the 1937 of the Special Court of Espionage and High Treason, the Special Courts of Guard and the new Service of Military Investigation (SIM), that will create a state of tension and insecurity, being very hard in their prison sentences.

Keywords: *Special Popular Courts, Popular Courts, Revolutionary Justice, Death penalties, Special Court of Espionage and High Treason, Special Courts of Guard, Service of Military Investigation.*

La organització de la Justícia i el propi aparell judicial de Catalunya van sofrir lògicament les conseqüències d'aquesta situació. Com he explicat en una altre lloc, l'administració de la justícia a Catalunya es va veure afectada tant pels canvis revolucionaris provocats per la nova hegemonia social i política, com per les noves necessitats repressives, generades per la insurrecció militar que havia provocat la guerra.¹ D'aquí que en bona mesura el tema de la justícia durant la guerra es vinculi al tema de la repressió i de l'ordre públic, i, d'altra banda, es trobi estretament determinat pels canvis polítics que es varen produir a Catalunya i a l'Espanya republicana durant els mesos de la guerra.

L'esclat de la guerra civil a Catalunya, el 19 de juliol de 1936 va provocar, com és ben conegut, un trasbals considerable de la situació amb què s'havia desenvolupat la societat catalana durant el període republicà. No només perquè a partir d'aquest moment s'havia d'enfrontar amb una guerra iniciada per un sector de l'exèrcit espanyol, que a Catalunya havia estat derrotat. I la guerra determinaria de manera decisiva la vida dels catalans durant dos anys i mig. La insurrecció militar havia provocat també l'ensulsiada de les institucions republicanes, que a Catalunya va anar acompanyada d'un canvi sensible d'hegemonia política i social. A partir de l'inici de la guerra, les organitzacions obreres i especialment la CNT-FAI, passarien a jugar un paper clarament hegemònic, tot impulsant un procés revolucionari que afectaria la vida econòmica, social i política de la reraguarda catalana.

La Justícia Popular dels primers mesos: els judicis contra els militars

És ben conegut que durant les primeres setmanes de guerra i en el decurs de tot l'estiu de 1936, la "justícia revolucionària" no va tenir en compte cap mena de procediment judicial. Víctor Alba ha parlat de "justícia per consens" per referir-se a la repressió descabdellada amb l'esclat de la guerra: les execucions que es produïen en el mateix lloc de la lluita, els "paseos", les incautacions, les requises, etc.,² unes accions repressives, on hi participaren els incontrolats de tota mena i els que no ho eren tant i que va provocar una disbauxa considerable a la reraguarda catalana.

Paral·lelament, hom va intentar endegar una nova maquinària judicial per fer front a la nova situació generada per l'esclat bèl·lic. Els primers judicis que varen tenir lloc a Catalunya a causa de la guerra foren, però, els consells de guerra en què foren jutjats i condemnats a mort per tribunals militars els màxims responsables de la insurrecció a Catalunya, els generals Goded i Fernández Burriel, el comandant López Amor

1. Vegeu PAGÈS, P. (1990): "La Administración de Justicia en Catalunya durante la guerra civil española (1936-1939)", a AADD: *Justicia en Guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid, pp. 47-63.

2. ALBA, V. (1990): "De los Tribunales Populares al Tribunal Especial", a AADD: *Justicia en Guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia*. pp.223-237.

Imatge del Consell de guerra vers el comandant López Amor i els capitans López Belda, López Varela i Lizcano de la Rosa (Lacruz)

i els capitans Fernando Lizcano de la Rosa, Luís López Varela i Enrique López Belda.³

La justícia "popular" pròpiament dita no es va iniciar però, fins a finals d'agost de 1936 quan un Decret de la Presidència del Consell de la Generalitat va crear els denominats "Jurats Populars per a la repressió del feixisme", uns jurats que actuarien en el sí de les Audiències Provincials i imposarien les penes d'acord amb el Codi de Justícia Militar.⁴ Eren els nous tribunals destinats a substituir els consells de guerra dels primers moments. El Decret estableix que els nous Jurats estarien formats per un President i dos Adjunts, magistrats, i per dotze jurats elegits per sorteig entre les corporacions públiques no dissoltes, les organitzacions sindicals i polítiques i les societats que no tinguessin caràcter mercantil. Les seves actuacions tindrien caràcter d'urgència i, en qualsevol cas, el sumari hauria d'estar conclòs en el termini màxim de vuit dies.

Decrets posteriors completarien la normativa d'aquests jurats: un nou Decret de la Presidència del Consell de la Generalitat del 28 d'agost ampliava les competències dels Jurats Populars als delictes de rebel·lió i sedició, contra la seguretat exterior de l'estat, comesos des del dia 17 de juliol, qualsevol que fos la Llei Penal a la que estessin previstos i mentre durés "l'actual moviment subversiu".⁵ Una Ordre del 31 d'agost estableix que els membres del Jurat Popular cobrarien en concepte de dietes la quantitat de 15 pessetes per sessió que celebrés el Tribunal i els suplents

que no actuessin 10 pessetes.⁶ Un darrer Decret molt posterior, del 22 de setembre, estableix que el Jurat Popular de Barcelona fos competent per jutjar els delictes militars o comuns comesos al front de guerra, ja fos per militars o per civils.⁷

A partir d'aquesta nova normativa molt aviat

s'organitzaren a tres de les capitals catalanes els nous Jurats Populars per a la repressió del feixisme. A Barcelona, el 28 d'agost s'organitzà un primer Jurat Popular, presidit pel President de la Secció Primera de l'Audiència Provincial de Barcelona, el magistrat Josep Pérez Martínez, i que va tenir com a adjunts els magistrats Àngel Samblancat i Pelai Sala, i com a suplent a Josep Andreu i Abelló.⁸

Pràcticament al mateix temps es constituí el Jurat Popular de Tarragona, presidit pel propi President de l'Audiència Provincial, el magistrat Dionís Terrer Fernàndez i que, com adjunts, tenia als magistrats Ramon Nogués i Biset i Jaume Simó Bofarull.⁹ Per Ordre de 31 d'agost es nomenava interinament com a fiscal del Jurat Popular de Tarragona el lletrat Josep M.ª Balbuena i Creus.¹⁰ A Girona el Jurat Popular es constituí uns dies més tard. Per un Decret de 8 de setembre es nomenava president del Jurat Popular

3. Aquests primers judicis militars han estat tractats per SOLÉ I SABATÉ, J.M. i VILLARROYA FONT, J. (1989-1990): *La repressió a la reraguarda de Catalunya (1936-1939)*. 2 Vol. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Vegeu el Vol. I, pp. 146-154. El judici als generals Goded i Fernández Burriel són tractats també a la "Crònica diària de la Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència", del dia 11 d'agost de 1936.

4. "Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya", 26 d'agost de 1936. A partir d'ara "D.O.G.C.".

5. "D.O.G.C.", 28 d'agost de 1936.

6. "D.O.G.C.", 3 de setembre de 1936.

7. "D.O.G.C.", 3 d'octubre de 1936.

8. "D.O.G.C.", 30 d'agost de 1936.

9. "D.O.G.C.", 30 d'agost de 1936.

10. "D.O.G.C.", 1 de setembre de 1936.

al magistrat Abel Velilla i Sarasola.¹¹ Una Ordre posterior, firmada el 3 d'octubre, nomenava el Jutge de Primera Instància i Instrucció de Girona, Pau Balsells i Morera, jutge especial per a la instrucció dels sumaris amb sanció que correspondria al Jurat Popular de Girona.

L'únic cas que s'aparta d'allò que es va esdevenir a la resta de capitals catalanes fou el cas de Lleida, on la formació d'un Jurat Popular no es va portar a terme a partir del procediment legislatiu utilitzat per la Generalitat, via Decret o Ordre, sinó que s'havia produït per iniciativa del Comitè de Salut Pública de Lleida, constituït a l'inici de la guerra. A Lleida, però, aquest Tribunal no es va ocupar de jutjar militars, ja que la immensa majoria dels qui havien sortit al carrer el 19 de juliol havien estat ja afusellats.¹²

L'octubre de 1936 aquests Jurats desaparegueren per deixar pas als nous Tribunals Populars especials, que seguien jutjant les causes pendents per la rebel·lió militar del 19 de juliol. El Tribunal Popular de Barcelona, a partir del 21 d'octubre va estar presidit per Àngel Samblancat, mentre el fiscal era el magistrat Ramon Chorro Llopis. A Tarragona, per Ordre del 30 d'octubre fou nomenat president del Tribunal Popular especial el President de l'Audiència de Tarragona Jaume Simó i Bofarull, mentre quedava ratificat interinament com a fiscal el lletrat Mariano Valbuena Creus. A Girona el nomenament del President fou posterior, ja que fins el 28 de novembre no va quedar determinat que el President del Tribunal Popular especial fos Marià García Villas. El fet que no haguem trobat cap referència sobre el Tribunal Popular especial de Lleida és un indicatiu de que molt possiblement aquest Tribunal no es va constituir perquè no quedaven vius militars que haguessin participat en la rebel·lió a qui jutjar.

Certament, el fet que aquests primers Jurats populars es dediquessin a jutjar els militars insurrectes explica, en bona mesura, la duresa de les sentències que varen dictar, al menys durant els primers mesos. El dia 2 de setembre es va posar en funcionament el Jurat popular de Barcelona, que va iniciar els seus primers judicis al vaixell *Uruguay*, que era ancorat al port de Barcelona i servia de presó flotant pels militars revoltats. Quan el dia 8 de novembre de

1936 els militars presos foren traslladats al Castell de Montjuïc els judicis es varen celebrar a l'Audiència de Barcelona. I l'activitat judicial va ser especialment intensa fins el mes de febrer de 1937, per bé que tenim constància de que almenys fins el mes de març del mateix any el Tribunal Popular especial va continuar celebrar judicis contra militars. Sabem que fins a meitats de febrer de 1937 van ésser jutjats 228 caps i oficials, amb el següent resultat: 120 condemnes a mort, 85 de les quals s'executaren, mentre la resta foren commutades per la de reclusió perpètua, 76 foren superiors als 6 anys, 14 inferiors a 6 anys i 18 absolucions.¹³ Que la majoria de condemnes a mort es varen imposar durant els primers mesos ho sabem de la informació segons la qual entre el dia 2 de setembre i el dia 5 de desembre havien estat jutjats ja 158 processats, dels quals 77 havien estat condemnats a mort i 8 havien estat absolts.¹⁴ Tenim constància, a més, de què en dates posteriors el Tribunal Popular especial de Barcelona va arribar a sobreseguir alguns sumaris per rebel·lió militar.

Una duresa similar amb la que es va comportar el Tribunal especial de Barcelona la varen tenir també sengles Tribunals que jutjaren els militars detinguts a Tarragona, més si tenim en compte que en aquesta ciutat no hi hagué un especial moviment de tropes durant les jornades de juliol del 1936. A desgrat de tot, en els dos judicis que es varen celebrar els dies 12 de setembre i 2 de novembre de 1936 es dictaren sis condemnes a mort —que foren executades—, dues a disset anys i una absolució. Durant vuit mesos foren processats 25 militars, dictades vuit condemnes a mort, dues a 17 anys i 4 mesos, i tres

11. "D.O.G.C.", 10 de setembre de 1936.

12. Vegeu l'estudi de BARRULL I PELEGRÍ, J. (1995): *Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular a Lleida (1936-1937)*. Lleida: Pagès editors. Darrerament, l'estudi de la repressió a Lleida està ben emmarcat en l'obra de SAGUÉS SAN JOSÉ, JOAN (2003): *Una ciutat en guerra. Lleida en la guerra civil espanyola (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 263-284.

13. RUBIÓ I TUDURÍ, M. (1937): *La justícia a Catalunya*. Barcelona, p. 40.

14. Archivo Histórico Nacional. Causa General. Pieza 5ª Barcelona.

a treballs de fortificacions.¹⁵ A més cal tenir present que durant la repressió revolucionària havien estat assassinats a Tarragona 5 militars en actiu i 9 retirats.

En canvi a Girona i a Figueres, on sí que hi hagué insurrecció, les coses foren de manera força diferent: els militars revoltats de la guarnició de Girona foren jutjats pel primer dels Jurats populars els dies 7 al 12 d'octubre de 1936 i dels 51 encausats es dictaren set sentències a mort, de les quals únicament se n'executaren tres, doncs un dels acusats havia estat ja executat (el general Fernández Ampón), dos es trobaven fugits i a un tercer (el tinent coronel Antonio Alcubilla Pérez) se li commutà per la de cadena perpètua. De la resta d'encausats 25 foren sentenciats a 30 anys de reclusió; 4 a 14 anys, 8 mesos i 1 dia; 1 a 12 anys i 1 dia; 7 a 8 anys i 1 dia, que fou la condemna menor; a 6 se'ls retirà l'acusació; i, finalment, hi hagué una absolució.

Els militars de Figueres foren jutjats del 28 al 30 de desembre de 1936. Dels deu encausats, 6 foren absolts, un fou acusat a 12 anys, un altre a 6 anys i dos a un sol any de reclusió.¹⁶

L'actuació més intensa d'aquests tribunals es va desenvolupar, doncs, en els darrers mesos de l'any 1936, per bé que varen seguir actuant fins els mesos de març-abril de 1937, quan s'inicià l'homologació del sistema judicial català amb el de la República. Durant els primers mesos de 1937 no existeix constància de que se celebrassin judicis d'envergadura contra els militars, si exceptuem el que hi hagué a Girona el 18 de febrer de 1937. Però en aquest cas no es tractava de militars compromesos amb els esdeveniments de juliol de 1936 sinó d'un intent massiu de fuga cap a la frontera francesa que va concloure en un judici sumaríssim on es dictaren 11 sentències a mort contra militars —executades al dia següent— i tres sentències a cadena perpètua contra civils.¹⁷

La justícia popular regularitzada: els Tribunals Populars

De totes maneres, aquests "jurats populars", tant els inicials com els Tribunals Populars especials, varen tenir una actuació socialment i política-

ment molt limitada, perquè es varen limitar a jutjar els militars que s'havien insurreccionat el juliol del 1936. D'aquí que la justícia popular en tota l'extensió de la paraula va haver d'esperar encara uns mesos. No fou fins el nou govern de la Generalitat, anomenat d'unitat, que es constituí el 26 de setembre de 1936, que hom es plantejà la formació d'uns nous tribunals populars, destinats a jutjar aquells delictes polítics directament o indirecta vinculats amb la problemàtica creada per la guerra civil, que fossin comesos per civils.

Andreu Nin, el secretari polític del POUM i nou conseller de Justícia i Dret, creà els Tribunals Populars amb l'objectiu de disposar d'un instrument judicial que posés ordre a les tasques repressives de la reraguarda i cobrés un buit jurídic existent fins aleshores, ja que els anteriors tribunals s'havien limitat a jutjar les causes de rebel·lió militar referides a les jornades de juliol de 1936. Els nous tribunals, creats a la reunió del Consell de la Generalitat del dia 13 d'octubre de 1936, havien d'ésser les noves institucions jurídiques que "garanteixin la integritat de les conquestes proletàries i contribueixin a la victòria de la guerra" i amb aquesta finalitat s'esmentava explícitament que els nous Tribunals Populars es creaven "per a entendre dels actes que, directament o indirectament, hagin coadjuvat a la rebel·lió militar i al moviment feixista del 19 de juliol del 1936 i imposar les sancions pertinents, d'acord amb la consciència pública, als responsables".¹⁸

He tractat a bastament aquests tribunals en altres llocs perquè ara m'entretregui en detall en la seva descripció.¹⁹ L'extens articulat del Decret

15. Vegeu PIQUÉ I PADRÓ, J. (1996): *La crisi de la rera-guarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 264-267.

16. Pels judicis als militars de les dues guarnicions giro-nines, vegeu CLARA I RESPLANDÍS, J. (1990): "Justícia popular republicana: procesos contra militares en Girona (1936-1937)", a AADD: *Justicia en guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia...*, pp. 141-153.

17. CLARA, J. (1990): *Ibid.*

18. "D.O.G.C.", 15 d'octubre de 1936.

19. PAGÈS, P. (1990): "La Administración de Justicia en Catalunya durante la guerra civil española (1936-1939)", a AADD: *Justicia en Guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia...*, pàgs. 47-63. També a "Andreu Nin, conseller

La presó Model de Barcelona

establia no només la tipologia dels delictes que perseguirien aquests Tribunals —especialment el delictes anomenats contrarevolucionaris—. Contemplava també el procediment judicial que s'havia de seguir des de la denúncia fins al dictamen de la sentència, les garanties processals que gaudia l'encausat i les funcions del fiscal. Creava, finalment, quatre Tribunals Populars a Barcelona i un, respectivament, a Girona, Lleida i Tarragona. En aquest punt establia la composició de cada Tribunal, el procediment a seguir per l'elecció dels seus membres i les característiques que havien de tenir cadascun d'ell. El Tribunal estaria compost per un President i vuit membres de cadascuna de les vuit organitzacions que formaven el bloc antifeixista català. Una sèrie de disposicions posteriors, on s'anomenaven els Presidents i els Fiscals, s'establia el tipus de delictes que quedaria repartit per cada Tribunal o es fixava els seus que havien de percebre els Presidents, Fiscals i membres del Tribunal, completaven el Decret del 13 d'octubre.

Finalment, el 24 d'octubre de 1936 un nou Decret regulava els mecanismes de commutació de la pena de mort, un tema conflictiu i punyent que, en el clima de guerra civil que s'estava vivint, posseïa una enorme transcendència tant dins del país com en l'àmbit internacional. Hom creava, així, un Organisme destinat a examinar totes les sentències de mort dictades pels Tribunals Populars, que hauria d'eleva un informe al Conseller de Justícia de la Generalitat i aquest comunicar-ho al Govern de la Generalitat perquè

prengués la decisió que cregués més convenient.²⁰

A finals d'octubre de 1936 es varen posar en funcionament aquests Tribunals, que al menys a les primeres setmanes es varen ocupar, majoritàriament, de jutjar els civils inculpats de col·laboració amb la rebel·lió militar de juliol.

Si bé no existeix un estudi de conjunt sobre aquests Tribunals, que ens permeti extreure conclusions definitives sobre la seva actuació, disposem, en canvi, informacions fragmentàries, extraordinàriament significatives. Sens dubte, els Tribunals Populars més actius foren els quatre de Barcelona. Les dades que posseïm ens permeten conèixer que entre els mesos de novembre de 1936 i febrer de 1937 quaranta persones foren afusellades per sentència d'algun dels quatre tribunals de Barcelona. L'estudi de més de tres-cents sentències dictades per aquests tribunals contra penats que en algun moment foren reclusos de la Presó Model de Barcelona, dona el següent resultat:²¹

Tribunals Populars de Barcelona

Sentències	Nº 1	Nº 2	Nº 3	Nº 4
Mort	17	7	1	23
30 anys	8	—	10	3
25 anys	1	—	1	—
20 anys	3	3	3	3

de Justícia de la Generalitat de Catalunya", ponència presentada a les Jornades d'estudi sobre Andreu Nin (1892-1937), que es varen celebrar a Barcelona el 25 de març de 1993. Es pot consultar a AADD (1998): *Andreu Nin i el socialisme*. Publicacions de la Universitat de Barcelona, pp. 79-94.

20. "D.O.G.C.", 5 de novembre de 1936.

21. Vegeu el meu llibre PAGÈS, P. (1996): *La Presó Model de Barcelona. Història d'un centre penitenciari en temps de guerra (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 281-182.

Tribunals Populars de Barcelona

Sentències	Nº 1	Nº 2	Nº 3	Nº 4
15 anys	3	2	—	—
10 anys	5	6	3	2
8 anys	—	1	—	—
6 anys	—	1	—	—
5 anys	4	1	4	1
4 anys	—	3	—	—
3 anys i 180 dies	—	—	—	1
3 anys	—	1	—	—
2 anys	—	1	—	—
1 any	—	4	—	—
6 mesos	—	1	—	1
3 mesos	—	—	—	1
120 dies i 500 ptes.	—	—	1	—
2.000 ptes.	—	1	—	—
Treballs al front	3	—	1	—
Treballs col·lectivitat	—	—	2	1
Presó atenuada	—	3	—	1
Expulsió	—	1	1	—
Multa	—	—	—	1
Llibertat	34	42	35	50

Com es pot comprovar fàcilment les sentències més nombroses foren les extremes: el total de les 48 condemnes a mort, moltes de les quals no es varen executar, i les sentències en llibertat, que sumen un total de 161. Val a dir, per altra banda, que moltes de les condemnes a mort, una vegada commutades, quedaren convertides en sentències a cadena perpètua que en la legislació vigent estava fixada en 30 anys. Pel que fa als delictes que varen jutjar aquests tribunals tampoc existien massa dubtes: la majoria estaven tipificats com a “feixista” o “activitats feixistes”, “contrarevolucionari” i “rebel·lió militar”.

Les informacions que disposem sobre l'actuació del Tribunal Popular de Girona, que va començar a actuar el dia 5 de novembre de 1936, es refereixen únicament als dos primers mesos de la seva actuació, fins a finals de l'any 1936. El total de jutjats foren 67 civils, acusats, en la seva majoria, de col·laborar amb els militars insurrectes de juliol, si bé també foren jutjats milicians republicans acusats de cometre excessos. Del total d'encausats, vint foren condemnats a la pena capital, quatre dels quals foren executats, dotze foren absolts i la resta eren condemnats a diverses penes de presó.²²

Sobre el Tribunal Popular de Tarragona, abans de la publicació del llibre de Piqué disposàvem d'informacions molt fragmentàries, que apunten a una relativa duresa de les seves actuacions, ja que sabem que de desembre de 1936 a març de 1937 vint de les penes de mort dictades pel Tribunal Popular de Tarragona havien estat commutades.²³ L'exhaustiu estudi de Jordi Piqué posa de manifest que entre el 21 de desembre de 1936 i el 15 de febrer de 1937, mentre presidí el Tribunal Andreu Massó, foren processades 102 persones i es dictaren 29 condemnes de mort —de les quals 26 foren commutades i només dues executades—, 6 a reclusió perpètua, 3 a 30 anys, 6 a 20 anys, 2 a 15 anys, 13 a 10 anys, 1 a 8 anys, 3 a 5 anys, 1 a un any, i a 6 mesos i 1 dia, 4 a desterrament i 1 sanció econòmica. Al mateix temps, dictà 26 sobreseïments de causa i 6 absolucions.²⁴

De totes maneres, el Tribunal Popular més rigorós de tots els que varen actuar a Catalunya fou el de Lleida, que va eixamplar el seu camp d'actuació a poblacions de la província

22. Vegeu CLARA, J. (1986): *La Justicia Popular en Girona. La actuación del tribunal popular (octubre-diciembre de 1936)*. Comunicación presentada al Congreso Historia y Memoria de la Guerra Civil. Encuentro en Castilla y León. Salamanca, septiembre de 1986.

23. Segons consta a partir del seguiment que hem fet del “Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya”, durant aquests mesos. Aquesta dada coincideix amb la d'un document datat el 28 de juliol de 1937 que parla de vint-i-una pena de mort commutades, de les que havia imposat el Tribunal Popular de Tarragona. Vegeu Archivo Histórico Nacional. Causa General. Pieza 5ª. Barcelona.

24. Vegeu PIQUÉ, J. (1998): *La crisis de la rereguarda. Revolución i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*, p. 276.

d'Osca. El primer tribunal que va actuar a Lleida en esclatar la guerra ho féu sota els auspicis i l'autoritat del Comitè de Salut pública de la ciutat, i en uns moments en què la majoria de militars de les guarnicions de la ciutat compromesos amb els esdeveniments de juliol havien estat executats amb anterioritat. Aquest tribunal només va actuar durant un mes, pràcticament, des del 22 d'agost fins a finals de setembre, i de la seva actuació sabem que va enviar a l'execució a 145 persones.²⁵

Quan a finals d'octubre de 1936 es va constituir el Tribunal Popular de Lleida, seguint la normativa del Decret del 13 d'octubre, el seu rigor no fou menor. D'una banda tenim notícies de 83 sentències de mort executades, dictades pel Tribunal entre novembre de 1936 i febrer del 1937.²⁶ Disposem també de les sentències a què foren condemnats pel Tribunal Popular de Lleida un conjunt nombrós de reclusos que varen anar a parar a la presó Model de Barcelona.²⁷

Tribunal Popular de Lleida Sentències

Mort	5
30 anys	42
20 anys	11
15 anys	3
10 anys	21
8 anys	4
6 anys	1
5 anys	16
3 anys	2
1 any	6
Reformatori	1

La mostra és suficientment representativa per posar de manifest la duresa de les sentències del Tribunal Popular de Lleida, sobretot si les comparem amb les de la resta de Tribunals Populars de Catalunya. Una duresa que de fet fou la tònica general de tots aquests Tribunals inicials, que varen haver de desenvolupar la seva acció en unes circumstàncies excepcionals

: la situació de guerra civil, l'existència de represàlies polítiques de, com a mínim, igual duresa en la zona que va quedar sota el control de l'exèrcit sollevat, expliquen l'apassionament en què sovint varen desenvolupar la seva activitat aquesta Tribunals. I expliquen que es donessin casos en què el Tribunal dictés sentència per "la convicció moral de que los procesados son fascistas de acción", formula que apareix en diverses de les sentències que hem consultat.

Disposem d'una sentència i d'un exemple que esdevenen extraordinàriament patètics i il·lustratius: Nazari Alibés Casella, un home de 48 anys, que havia estat alcalde i cap del soment de la població de Moià, fou condemnat a mort el 3 de novembre de 1936 pel Tribunal Popular nº 1 de Barcelona i executat a Montjuïc el dia 4 de novembre de 1936, l'endemà mateix de dictada la sentència. Dos dels seus fills, Josep i Joaquim, de 18 i 16 anys respectivament, havien estat assassinats ja, el dia 6 d'agost de 1936, a can Tunis (Barcelona), durant el període en què es practicava la "justícia sumària". Un tercer fill, Francesc, de 23 anys, jutjat amb el pare, fou condemnat a 15 anys de presó, però una segona sentència, en revisió del sumari, del Jurat d'Urgència nº 2 de Barcelona, va decretar-ne la seva llibertat i el 21 de desembre de 1937 va sortir de la presó Model de Barcelona, després d'haver passat des del dia 25 de setembre de 1936 per l'empresonament al vapor *Uruguay*, la presó de Montjuïc i el Preventori Judicial de Barcelona.

25. Vegeu SOLÉ I SABATÉ i VILLARROYA (1989): *La repressió a la rera guarda de Catalunya (1936-1939)*. Vol. I, pp. 130-136. L'actuació del Tribunal Popular de Lleida ha estat més recentment estudiada per BARRULL I PELEGRÍ, J. (1995): *Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular a Lleida (1936-1937)*. Lleida: Pagès editors, on s'assenyala, però, que entre agost i octubre de 1936 el nombre de condemnats a mort fou de 128, per bé que durant el mes d'octubre va suspendre els judicis, però no l'activitat (pp. 47-73).

26. SOLÉ I VILLARROYA (1989): *Ibid.*, pàg. 137. Barrull parla de 90 penes de mort, onze de les quals varen ser commutades, entre novembre de 1936 i el 10 de gener de 1937 (pàg. 80) i de 16 penes de mort —3 commutades— entre l'11 de gener i l'abril de 1937 (pàg. 98).

27. PAGÈS, P. (1996): *La Presó Model de Barcelona...*, p. 283.

L'organisme previst per la commutació de les penes de mort ben aviat, però, va entrar en funcionament. En la pràctica, el primer indult concedit per la Generalitat fou anterior al decret de creació de l'Organisme informador, ja que es va concedir, a proposta d'Andreu Nin, el dia 8 d'octubre, però l'endemà de la publicació del Decret al "Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya", es varen commutar sis sentències de mort. Que coneguem, aquest mecanisme per commutar la pena capital va funcionar des d'octubre de 1936 fins a març de 1937 i en total va evitar que es complissin un mínim de noranta sentències de mort dictades pels diferents Tribunals Populars. La seqüència de les commutacions fou la següent:

Commutacions:

1936		1937	
Octubre	4	Gener	33
Novembre	15	Febrer	4
Desembre	28	Març	6

Eren sentències que corresponien als següents Tribunals:

Jurat Popular de Barcelona (fins el 6 de novembre de 1936)	11
Tribunal Popular Especial de Barcelona	15
Tribunal Popular nº 1 de Barcelona	12
Tribunal Popular nº 2 de Barcelona	2
Tribunal Popular nº 3 de Barcelona	—
Tribunal Popular nº 4 de Barcelona	3
Tribunal Popular de Girona	7
Tribunal Popular de Lleida	13
Tribunal Popular de Tarragona	20
Tribunals Popular nº 1 i 3 de Barcelona	3
Tribunal Popular nº 4 i Tribunal Popular Especial de Barcelona	3
Sense especificar Tribunal	1

EL INFRASCRITO SECRETARIO DE SALA SUSTITUTO, ENCARGADO INTERINAMENTE DE LA SECRETARIA DE SALA NUMERO 6 DE ESTA AUDIENCIA.

CERTIFICO: Que en la pieza separada correspondiente al Regimiento de Batajes nº 1 de 1937 instruida por el Juzgado Especial de Barcelona por rebelión militar se lee lo que sigue: -----

S E N T E N C I A : Señores.-D. Angel Sambiancat.- D. Juan Calabate, D. José Balagué.- D. Emilio Salazar.- D. Fulgencio Hernandez.- D. Joaquín Segarra.- D. Juan Ferrer.- D. Juan Calbay.- D. Félix Colomeda.- D. Ramón Miralles.- D.ª Carmen Andrés.- D.ª Dáminica Bravo.- D. Pedro Quiles.- En la ciudad de Barcelona a veinticinco de febrero de mil novecientos treinta y siete.

VISTA en juicio oral y publico la causa procedente del Juzgado Especial Militar de esta Ciudad señalada con el nº 1 de 1937 seguida por delito de rebelión militar contra los procesados Clemente Alcayna García de Castro ex-Capitan de Infantería de 44 años, casado, hijo de Alfonso y Mercedes, natural de Sevilla y vecino de Barcelona; Secundino Conde Gonzalez, de 48 años, ex-Alferez de Infantería, casado, hijo de José y Basilia, natural de Badilla de Rio Seco y vecino de Barcelona; Pablo Castellar Ramón, ex-Alferez de Infantería y Hamiro Visan Bevilla, ex-Teniente de Infantería; los dos primeros con instrucción sin antecedentes penales de buena conducta y en prisión provisional por esta causa y los dos últimos sin que consten sus circunstancias personales por encontrarse en rebelión y seguirseles el procedimiento en tal situación y en cuya causa ha sido única parte acusadora el Ministerio Fiscal y Ponente el Presidente del Tribunal D. Angel Sambian

Sentència contra els militars aixecats contra la República

Com es pot observar amb facilitat, la majoria de commutacions es varen produir durant els mesos de desembre de 1936 i gener de 1937 i varen actuar sobretot en sentències dels Tribunals Populars de Tarragona i Lleida, del Tribunal Popular Especial, que, recordem-ho, estava jutjant a militars, i del Tribunal Popular nº 1 de Barcelona.

La justícia popular perd protagonisme: l'adequació dels tribunals republicans a Catalunya

Quan l'abril de 1937 Joan Comorera, el secretari general del PSUC, va passar a ocupar la Conselleria de Justícia, tot substituït a Rafael Vidella, que al seu torn el desembre de 1936 havia

desplaçat Andreu Nin, s'inicià un període en el qual la justícia popular va deixar de jugar un paper important en la repressió judicial que va viure Catalunya, de tal manera que entre abril-maig i desembre de 1937, hi hagué un clar relaxament en l'actuació dels tribunals populars, que dictaren condemnes molt suaus.

L'etapa correspon al moment en què s'aplica a Catalunya l'adequació de la normativa del Govern de la República, una adequació que, en un cert sentit va culminar en la pràctica absorció de les competències judicials per part del Govern republicà. La mesura a partir de la qual s'adoptà l'adequació del sistema judicial republicà fou la instauració a Catalunya de la legislació republicana en allò que es refereix als denominats Tribunals Populars especials, els Jurats d'Urgència i els Jurats de Guàrdia. La fórmula seguida fou la publicació al "Diari oficial de la Generalitat de Catalunya" dels decrets del Ministeri de Justícia del Govern de la República dels dies 28 d'agost i 10 d'octubre de 1936 i 13 i 23 de febrer de 1937.²⁸

La novetat més important que introduïen a Catalunya els nous Tribunals Populars especials era que, segons el decret de 23 de febrer de 1937, dictat per García Oliver, a més de tenir competència per tractar els delictes que podríem anomenar polítics, tenien també coneixement de tots els delictes comuns i dels d'índole no estrictament militar comesos per paisans. Els Jurats d'Urgència, que havien estat creats per Decret de 10 d'octubre de 1936, tenien per objectiu conèixer "*los actos de desafección al régimen que no sean constitutivos de los delitos previstos y sancionados en el Código Penal Común y en las leyes penales especiales*". Les penes que podia imposar eren de privació de llibertat i multes. Finalment, els Jurats de Guàrdia, creats el 17 d'octubre de 1936, tenien per finalitat conèixer els delictes flagrants definits pels "bandos" del ministeri de la Governació, i imposarien penes contingudes en el Codi de Justícia militar.

Dues darreres ordres creaven dos Tribunals Populars especials a Barcelona i un, respectivament, a Girona, Tarragona i Lleida i dos Jurats d'Urgència a Barcelona, i establien el número concret de jurats populars que mantindrien els

Tribunals Populars especials. A les darreries de maig es crearen els Jurats d'Urgència a Girona, Lleida i Tarragona i els Jurats de Guàrdia al conjunt de les capitals catalanes.²⁹

A partir del mes de maig i fins a començaments de desembre de 1937 aquests foren els únics tribunals que varen actuar a Catalunya i l'anàlisi de la seva actuació reflecteix un considerable relaxament de les sentències.

Certament, pel que fa als Tribunals Populars especials, que varen seguir actuant fins el gener de 1939, disposem d'una mostra molt significativa de les sentències dels tribunals barcelonins. De 485 sentències dictades pel Tribunal Popular Especial nº 1 de Barcelona, 431, o sigui el 88,7 %, varen ser de llibertat, i de 370 que va dictar el Tribunal Popular Especial núm. 2 de Barcelona, 338, un 91,3 %, foren de llibertat.³⁰ Les sentències condemnatòries en la gran majoria de casos eren inferiors a 6 anys i un dia. Altrament, si observem els delictes jutjats per aquests tribunals arribem a la conclusió, també, que aquests tribunals han perdut protagonisme i importància en la repressió política contra la dreta en el seu conjunt. Juntament al delictes de "desafecció al règim", i a altres menys nombrosos com el "d'adhesió a la rebel·lió militar" o "actes contrarrevolucionaris", apareixen amb molta freqüència delictes comuns: robatori —el més freqüent—, escàndol públic o resistència a la força pública; i altres delictes vinculats a la situació militar i a la conflictivitat política que s'estava vivint a Catalunya: "tinença il·lícita d'armes", i morts i inhumacions clandestines són les més significatives. En el cas de Tarragona, estudiat també per Piqué, sabem que des del primer judici celebrat per Tribunal Popular tarragoní, el 10 de juny de 1937, fins al 26 de juny de 1938, durant un any, foren processades 321 persones, 176 de les quals —el 54,8 % del total— foren absoltes i 108 —el 33,6 %— foren condemnades. I això que aquest Tribunal hagué de jutjar els 127 anarcosindicalistes acusats pels fets de maig de 1937 a Tortosa.³¹

28. "D.O.G.C.", 1 de maig de 1937.

29. "D.O.G.C.", 31 de maig de 1937.

30. PAGÈS, P. (1996): *La Presó Model de Barcelona...*, p. 284.

31. PIQUÉ, J. (1998): *La crisi de la rereguarda. Revolució i*

Pel que fa als dos Jurats de Guàrdia que varen existir a Barcelona, i que varen actuar fins a la seva extinció, el març de 1938, disposem de dades també molt significatives. De l'estudi de 393 sentències que va dictar el Jurat d'Urgència núm 1 de Barcelona, 362, o sigui el 92,1 %, foren de llibertat. La proporció s'incrementa encara en el cas del Jurat d'Urgència núm. 2 de Barcelona, perquè de 412 sentències, 400, un 97,3 %, foren també de llibertat. Les sentències condemnatòries eren, en tots els casos, inferiors als 6 anys i un dia.

És interessant destacar que la màxima activitat judicial d'aquests Jurats va tenir lloc durant els mesos d'estiu de 1937 —en particular durant el mes de juliol— i va actuar damunt presos governatius que encara no havien estat processats i molts dels quals portaven diversos mesos empresonats. També els Jurats d'Urgència varen revisar sentències dictades pels Tribunals Populars de la primera etapa i en tots els casos varen rebaixar considerablement la sentència inicial, mentre en altres decretaven la llibertat de reclusos condemnats a diversos anys de presó. El delictes que apareix en gairebé tots els processats i condemnats pels Jurats d'Urgència és el molt genèric de “desafecció al règim”.

També de benevolent pot ésser considerada l'actuació del Jurat d'Urgència de Tarragona, perquè d'un total de 116 processats que tractà entre el 16 de juny de 1937 i el 10 de febrer de 1938, dictà 73 sentències absolutòries —el 63 %— i 43 condemnatòries —el 37 %—. En aquest cas la majoria de processats ho eren per “activitats feixistes” o per “desafecció al règim”, si bé en algun cas també es contemplaven altres delictes com el de “sabotatge a l'economia” o “acaparament de moneda”.³²

La benevolència de l'acció d'aquests Tribunals va provocar dures crítiques per part del Govern de la República que varen obligar el President de l'Audiència Territorial de Catalunya, el senyor Josep Andreu i Abelló a sortir en defensa de l'organització judicial de Catalunya, en un ofici del 7 de desembre de 1937 que adreçà al Conseller de Justícia de la Generalitat.³³ Són interessants els arguments utilitzats per Andreu ja que reflecteixen clarament els procediments utilitzats per aquests tribunals. La “poca energia”

de les sentències d'aquests Tribunals es devia, segons Andreu, a que “*hasta hace poco los atestados policíacos eran deficientes cuando habían, ya que la mayor parte de las veces los detenidos pasaban automáticamente a disposición de la Autoridad judicial por haber transcurrido los treinta días de su detención o bien eran puestos por la Autoridad Gubernativa a disposición del Juzgado de Guardia, mediante oficios tan lacónicos que solamente decían: “Ponemos a disposición de la Autoridad Judicial los fascistas que al dorso de este oficio se detallan”. Llegaba el día del Juicio en los Tribunales de Urgencia y la Policía no aportaba ni antecedentes ni ninguna actuación que permitiese formar opinión al Tribunal que, a pesar de todo, la mayoría de las veces, condenaba dentro de las penas que el Tribunal de Urgencia puede imponer*”.³⁴

La segona raó que argumentava Andreu es referia a l'existència dels jurats populars representants dels sindicats i els partits polítics en els Tribunals. Aquesta era la causa de què tots els delictes sobre “tinença il·lícita d'armes” foren absolts i de què “*en los juicios por la sublevación de mayo, en el que los dos primeros que se celebraron, a pesar de haberse probado hasta la evidencia la intervención de los procesados en hechos que ocasionaron víctimas, el Jurado dictó veredicto de inculpabilidad, motivo por el cual el Fiscal de esta Audiencia solicitó la suspensión de los otros juicios, para elevar una consulta al Fiscal de la República, para si procedía llevar todos los sumarios de mayo al Tribunal de Espionaje*”.

Front aquesta situació, que es referia clarament a la conflictivitat política derivada dels enfrontaments de maig de 1937, Andreu proposava “*una reforma radical en el sentido de suprimir en esta clase de delitos el Jurado*” i acabava el seu ofici amb una referència al Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya, que en la seva re-

guerra civil a Tarragona (1936-1939), pp. 290-294.

32. PIQUÉ, J. (1998): *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*, pp. 300-307.

33. Es pot consultar al Fons Bosch Gimpera, que es conserva a l'Arxiu Nacional de Catalunya. En concret és el document B.G., 6.2.1.

34. *Ibid.*

cent estrena “ha actuado ya en dos causas contra elementos fascistas, imponiendo en ellas tres penas de muerte y otras que oscilan entre treinta y seis años”.³⁵

La justicia “especial”, hegemònica en la repressió del darrer any de la guerra

El darrer any de la guerra civil va estar presidit a Catalunya per l'hegemonia dels nous Tribunals “especials” que va posar en marxa a partir de l'estiu de 1937 el nou Govern presidit per Juan Negrín i que evidencien la nova etapa repressiva en què va entrar a partir d'aquests moments la República: a partir de mitjats de 1937 s'imposà una repressió molt més cerebral, més dirigida per l'estat, més centralitzada i crua, que va tenir els seus màxims exponents judicials en el Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció i en els Tribunals Especials de Guàrdia i el seu braç policial en el nou Servicio de Investigación Militar, o SIM, creat per Decret del Govern de la República l'agost de 1937.

El Tribunal d'Espionatge havia estat creat pel Govern republicà el juny de 1937 i tenia com a objectiu ocupar-se dels “actos de espionaje, alta traición, derrotismo y todos aquellos que significan una agresión más o menos encubierta contra el Régimen, en los momentos en que deben actuar los órganos públicos con la mayor eficacia”.³⁶ A Catalunya es va establir a través d'un Decret-Llei del 22 d'agost de 1937 i si bé la intervenció del Govern de la República en la seva constitució era molt clara, es va donar un cert marge a la Generalitat perquè intervingués en el nomenament dels membres del Tribunal.

D'aquesta manera a finals de setembre eren designats els membres civils del Tribunal català: el president, proposat pel Ministeri de la Governació, era Alfonso Rodríguez Dranguet, que des de l'inici de la guerra havia actuat com a jutge “especial” en la instrucció de diversos sumaris, com el de la rebel·lió militar del juliol de 1936, el que es va instruir arran dels enfrontaments armats que varen tenir lloc a la Fatarella el gener de 1937, o el dels fets de maig del 1937. Els dos vocals, proposats pel Govern de la Generalitat, foren els magistrats Pelai Sala i Pasqual Gal-

Document del Tribunal Especial de Guàrdia Núm. 2

be i com a suplents hi figuraven Santiago Sentís i Carles Gerhard. Aquest darrer, però, a partir de febrer de 1938 destinaria bona part del seu temps al Tribunal d'Espionatge. Els dos membres militars del Tribunal serien designats poc després pel Ministeri de Defensa. Fernando Martín López, Manuel García Padrón, Manuel Armentia Juvete i Rafael Bonmatí Valero foren altres membres que apareixen en la composició del Tribunal. D'aquesta manera, el Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya va començar la seva tasca judicial a partir de començaments de desembre de 1937.

Disposem de nombrosos testimonis sobre la intensa tasca que va portar a terme aquest Tribunal. Sabem, per exemple, que fins el 31 de juliol de 1938 havia processat a un total de 1.386 persones, a 758 dels quals va acusar i portar a judici, i coneixem també que en el decurs de l'any llarg en què va existir varen passar sota el

35. *Ibid.*

36. “Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional”, València, 24 de juny de 1937.

seu control un mínim de 2.147 reclusos de la presó Model de Barcelona. Disposem d'un total de 1.409 sentències o manaments que va dictar, que donen el següent resultat : 70 penes a mort, 147 a 30 anys de presó, 30 a 20 anys, 20 a 10 anys, 80 a 6 anys i un dia, i 978 a Llibertat. I les sentències a mort sempre foren, inapel·lablement, executades i les penes a presó gairebé sempre especificaven que ho eren a camps de treball.³⁷

En la seva immensa majoria els delictes que va jutjar aquest Tribunal eren tipificats com a delictes d'Espionatge i Alta Traïció, si bé també hi ha casos qualificats de derrotisme i robatori a mà armada. Entre els casos tipificats com d'Alta Traïció figuren des de l'organització d'activitats i participació en accions de la cinquena columna, fins els que es refereixen a la desertió o evasió d'individus en edat militar.

De totes maneres el rigor del Tribunal d'Espionatge fou molt menor que el dels Tribunals Especials de Guàrdia, que havien estat constituïts per Decret del Govern de la República de 29 de novembre de 1937 "*para reprimir los delitos flagrantes de espionaje, alta traición y derrotismo*", el març de 1938 ampliaven les seves competències en matèria de subsistències i a començaments de maig de 1938 coneixien una nova ampliació per tal d'intervenir en tots els delictes d'espionatge, alta traïció, derrotisme i infraccions en matèria de subsistències, encara que no tinguessin el concepte de flagrants. La seva omnipresència en la vida judicial de Catalunya, sobretot en el que respecta als delictes de caràcter polític, era indiscutible, i només es veia mediatitzada quan dictaven condemnes a mort, que havien d'ésser necessàriament revisades i en el seu cas confirmades, pel Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya.

L'actuació d'aquests Tribunals especials fou molt conflictiva. En primer lloc, perquè depenien directament del SIM, el nou organisme de contraespionatge, l'actuació del qual a Catalunya, com a la resta del territori republicà, va crear una profunda sensació d'inseguretat i terror entre nombrosos ciutadans. En segon lloc, perquè a desgrat que la seva constitució a partir de disposicions aparegudes al "Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya", en la pràctica varen es-

capar del control de la Generalitat, que es va sentir marginada i menyspreada pel Govern de la República. En tercer lloc, perquè a partir del mes de maig varen circular rumors sobre la seva militarització que varen provocar que el Conseller de Justícia de la Generalitat es mobilitzés per tal d'evitar-ho. I finalment, perquè el rigor de les seves condemnes anava acompanyat sovint d'irregularitats processals més que evidents.

A Catalunya aquests Tribunals varen començar a funcionar a partir del mes de març de 1938, en nombre de sis : tres a Barcelona, presidits respectivament pels jutges Ramón Pérez Noriega, Enric Darnell i Josep Boronat, i un respectivament a Girona, Tarragona i Lleida. La resta de membres del Tribunal la constituïen dos vocals representants, respectivament, del Ministeri de la Governació i del Ministeri de la Defensa Nacional.

Els tres Tribunals que varen existir a Barcelona varen enviar a la presó Model més d'un miler de reclusos, gairebé sempre amb condemna dictada, durant el període en què varen actuar, entre març de 1938 i gener de 1939. Una anàlisi ràpida de les sentències ens evidencia la duresa de la seva actuació : 211 condemnes a mort, 219 a 30 anys, 95 a 20 anys, 71 a 10 anys, 160 a 6 anys i un dia, i 88 a 15 dies, per únicament 28 a llibertat. Normalment les més elevades ho eren pels delictes d'Alta Traïció i derrotisme i les més lleus condemnaven petits delictes de subsistència, com acaparament, preus abusius, intercanvi, etc.³⁸ En el cas de Tarragona, el tribunal presidit per Benjamí Jané Jané, també fou especialment dur : entre maig i desembre de 1938 va processar 621 persones, de les quals seran condemnades 339 —el 54,6 %— i absoltes 142 —el 23 %—, mentre 94 —el 15 %— veuran la seva causa sobreseguda. El Tribunal Especial de Guàrdia de Tarragona dictà onze condemnes a mort.³⁹

37. Aquestes dades han estat elaborades a partir de la documentació existent a la presó Model de Barcelona. Vegeu el meu llibre PAGÈS, P. (1996): *La Presó Model de Barcelona...*, pp. 285-289.

38. PAGÈS, P. (1996): *La Presó Model de Barcelona...*, pp. 289-290.

39. PIQUÉ, J. (1998) : *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*, pp. 308-312.

Aquestes condemnes expliquen que l'actuació dels Tribunals Especials de Guàrdia acabessin convertint-se en una autèntica obsessió per la Conselleria de Justícia de la Generalitat. El 22 de juliol de 1938 Jordi Olivar Daidí, procurador substitut de Catalunya, signava un informe, elaborat a instàncies de Bosch Gimpera, que contemplava nombroses denúncies, entre les que recullim:

"Debe afirmarse categóricamente que, fuera de raras excepciones, nunca los Agentes de la Autoridad, sean o no del S.I.M., se han ratificado ante el Tribunal sentenciador en las diligencias que han practicado. El Tribunal dicta la sentencia nada más que con el interrogatorio de los inculpadados, teniendo en cuenta como única prueba la documental consistente en las diligencias o atestado de la Policía y, en algunos casos, las pruebas documental y testifical que proponen las defensas; aparte siempre del interrogatorio de los inculpadados.

(...)

En el acto del juicio se interroga siempre a los inculpadados sobre los hechos que han motivado la instrucción de los expedientes.

En algunos casos el acusado ha alegado que había declarado ante la Policía coaccionado, y se han llegado a precisar las coacciones. Casi nunca se ha hecho constar en acta una manifestación de esta clase, ni se ha ordenado deducir ningún tanto de culpa.

*La impresión dominante en el Palacio de Justicia es de continuo e intenso temor, SENTIDO POR TODOS".*⁴⁰

Temor davant d'uns Tribunals "especials" que apareixen ja molt allunyats de la "justícia popular" de la primera etapa, i que varen tenir una activitat molt intensa fins el mateix moment de la derrota. Tenim constància d'una sentència dictada el dia 16 de gener de 1939, deu dies abans de la caiguda de Barcelona i quan bona part de Catalunya estava ja ocupada per l'exèrcit franquista, en la que acabaria essent la seva ofensiva final.

40. Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Bosch Gimpera, 5.10.

Referències bibliogràfiques:

- AA.DD. (1998): *Andreu Nin i el socialisme*. Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- ALBA, V. (1990): "De los Tribunales Populares al Tribunal Especial", a AADD: *Justicia en Guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid.
- BARRULL I PELEGRÍ, J. (1995): *Violència popular i justícia revolucionària. El Tribunal Popular a Lleida (1936-1937)*. Lleida: Pagès Editors.
- CLARA, J. (1986): *La Justicia Popular en Girona. La actuación del tribunal popular (octubre-diciembre de 1936)*. Comunicación presentada al Congreso Historia y Memoria de la Guerra Civil. Encuentro en Castilla y León. Salamanca.
- CLARA, J. (1990): "Justicia popular republicana: procesos contra militares en Girona (1936-1937)", a AADD: *Justicia en Guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid.
- PAGÈS, P. (1996): *La Presó Model de Barcelona. Història d'un centre penitenciari en temps de guerra (1936-1939)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PAGÈS, P. (1990): "La Administración de Justicia en Catalunya durante la guerra civil española (1936-1939)", a AADD: *Justicia en Guerra. Jornadas sobre la Administración de Justicia durante la guerra civil española: instituciones y fuentes documentales*. Madrid.
- PIQUÉ I PADRÓ, J. (1996): *La crisi de la rereguarda. Revolució i guerra civil a Tarragona (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RUBIÓ I TUDURÍ, M. (1937): *La justícia a Catalunya*. Barcelona.
- SAGUÉS SAN JOSÉ, J. (2003): *Una ciutat en guerra. Lleida en la guerra civil espanyola (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLÉ SABATÉ, J.M.; VILLARROYA FONT, J. (1989-1990): *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*. 2 Vol. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.